

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ธรรมยุติกนิกายซึ่งเป็นนิกายสงฆ์ที่ได้ก่อตั้งขึ้นในระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงปี พ.ศ. 2367-2379 โดยเริ่มต้นการแพร่ขยายคติของธรรมยุติกนิกายในกรุงเทพฯก่อนเป็นหลัก ต่อมาได้ขยายตัวออกไปสู่ส่วนภูมิภาคด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเสด็จออกชุดงค์ไปตามหัวเมืองของวชิรญาณภิกขุองค์ผู้ก่อตั้งธรรมยุติกนิกายในช่วงปี พ.ศ. 2376 ปรากฏว่า ได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้กับหมู่พระสงฆ์ในส่วนภูมิภาคจำนวนหนึ่ง และหันมารับคตินิคมของธรรมยุติกนิกาย หรือจากการทำนุบำรุงการศึกษาปริยัติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การให้รางวัลแก่วัดที่ส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรม ผู้ที่สอบปริยัติธรรมได้ก็ได้รับการยกย่องจากสังคม รวมทั้งอาจได้รับสมณศักดิ์ทางสงฆ์ ได้รับพระราชทานนิตยภัต และช่วยยกฐานะญาติพระที่เป็นไพร่หลวงให้พ้นจากระบบไพร่ โดยกรุงเทพฯจะเป็นสถานที่ที่ใช้สอบและศึกษาปริยัติธรรม ดังนั้นพระสงฆ์ผู้ต้องการสอบและศึกษาปริยัติธรรมต้องเดินทางมากรุงเทพฯ นับแต่ปี พ.ศ. 2372 เป็นต้นมาวัดธรรมยุตเป็นสถานศึกษาด้านปริยัติธรรมที่มีชื่อเสียง พระสงฆ์ที่ศึกษาปริยัติธรรมจากวัดธรรมยุตในกรุงเทพฯสามารถสอบปริยัติธรรมได้จำนวนมาก จึงเป็นแรงจูงใจประการหนึ่งให้หมู่ผู้หันมารับคตินิคมธรรมยุตเพิ่มขึ้น นอกจากนี้หลักการสอนของธรรมยุตยังเน้นการให้ปัญญาพิจารณาด้วยเหตุผล และส่งเสริมความรู้ทางโลกอื่น ๆ เช่น การเรียนวิชาเลข วิชาภาษาอังกฤษ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงมีพระสงฆ์และประชาชนจำนวนหนึ่งทั้งในกรุงเทพฯ และจากส่วนภูมิภาคหันมาอุปสมบทในธรรมยุติกนิกายรวมทั้งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเขตนอกกรุงเทพฯ เขตแรกที่ธรรมยุติกนิกายมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานที่สุด การก่อตั้งวัดสุปฏิหารามที่เมืองอุบลราชธานีในปี พ.ศ. 2394 ไม่ได้เป็นเพียงวัดธรรมยุตแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น ยังเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกนอกเขตกรุงเทพฯด้วย หลังจากปี พ.ศ. 2394 ธรรมยุติกนิกายได้ขยายตัวออกไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2473 การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายก็สามารถครอบคลุมเขตสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สำเร็จทั้ง ๆ ที่สามารถกล่าวได้ว่า ชุมชนส่วนใหญ่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯหลังภูมิภาคอื่น และยังมี

เป็นบริเวณที่ประชาชนส่วนใหญ่มีประวัติและความเชื่อมาทางวัฒนธรรมและทางศาสนาที่เก่าแก่มาก่อน โดยเชื่อมโยงกับอาณาจักรศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง ซึ่งเห็นได้จากการสร้างศาสนสถานที่มีความสำคัญอย่างมากต่อประชาชนเชื้อสาย "ลาว" ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ พระธาตุพนมซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 1007

นอกจากนี้พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังได้รับบทบาทในการจัดการคณะสงฆ์ การศาสนาและการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434 พระสงฆ์ธรรมยุตได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะใหญ่ประจำเมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ประจำเมืองรูปแรกก็ได้รับการแต่งตั้งมาจากกรุงเทพฯ และต่อมาในปี พ.ศ. 2442 พระสงฆ์ธรรมยุตได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลอีสานซึ่งเพิ่มบทบาทขึ้นจากการจัดการคณะสงฆ์ศาสนาและการศึกษาเฉพาะในเขตเมืองอุบลราชธานีมาเป็นควบคุมดูแลเขตมณฑลอีสาน และเมื่อถึงปี พ.ศ. 2466 พระเทพเมธี (ติสฺโส อ้วน) ซึ่งเป็นพระสงฆ์ธรรมยุตได้เป็นผู้ควบคุมการคณะสงฆ์และการศาสนาในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบว่าพระสงฆ์ธรรมยุตจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังได้รับสมณศักดิ์ทางการคณะสงฆ์ในระดับสูงจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับในส่วนภูมิภาคส่วนอื่นๆ วันเขตภาคกลาง เช่น สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺโส อ้วน) สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ธมฺมธโร นิมฺภ) เป็นต้น

เพราะฉะนั้นจึงน่าสนใจที่จะหาคำตอบว่าทำไมธรรมยุติกนิกายจึงสามารถดำรงอยู่โดยมีฐานะและบทบาทอันเป็นที่ยอมรับ และได้รับความเชื่อถือในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการในการก่อตั้งรวมถึงสาเหตุที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ธรรมยุติกนิกายขยายตัวออกไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อพิจารณาจากผลงานและบทบาทของธรรมยุติกนิกายที่ได้ก่อตั้งและขยายตัวออกไปในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2394 จนถึงปี พ.ศ. 2473 ได้ปรากฏหลักฐานจำนวนหนึ่งที่น่าสนใจเพื่อใช้ศึกษาความเป็นไปของธรรมยุติกนิกาย ซึ่งช่วยให้เข้าใจได้ว่า ภายในคณะสงฆ์ธรรมยุตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้มีกระบวนการในการดำเนินการอย่างไรจึงสามารถดำรงอยู่โดยมีฐานะ และบทบาทอันเป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือจากประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น งานเขียนของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺโส อ้วน) ตำนานวัดสุปฏิภูมิาราม ซึ่งเป็นงานเขียนที่อธิบายความเป็นมาของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2394 จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2470-2476 งานเขียนของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท จันทร) ซึ่งได้เขียน อัตตชีวประวัติของท่านไว้ในโอกาส

ครบรอบอายุ 70 ปี เป็นงานที่ช่วยอธิบายความเป็นมาของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงปี พ.ศ. 2440 จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2446 โดยเฉพาะในฐานะที่ท่านเป็นผู้อำนวยการศึกษา และเจ้าคณะมณฑลอีสานรูปแรก จึงช่วยให้เห็นถึงกระบวนการในการจัดการคณะ การศึกษา และการศาสนาของธรรมยุต ในมณฑลอีสานได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีหนังสือเกี่ยวกับพระสงฆ์ธรรมยุต ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น เทพสิทธิอาจารย์ยานุสรณ์ เจ้าวัดประวัตของ พระเทพสิทธิอาจารย์ (เขมียเถระ จันทร) หนังสือเรื่อง ท้าวฮุ่งหรือเจือง เป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระศาสนดิลก (ชิตเสโน เสน), พระมหารัตน์ ราษฎร์ปาโล, พระเสาร์ กนตสีโล และพระครูวิโรจน์ (นนต์โร รอด) ซึ่งมีประวัติของพระสงฆ์ทั้งสี่รูปนี้เขียนไว้เป็นที่ระลึก ประวัติพระอาจารย์แสง ธรรมธโร อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาชัย อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น หนังสือเหล่านี้เขียนและเรียบเรียงขึ้นในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ที่ช่วยให้เข้าใจถึงประวัติและความเป็นมาของพระสงฆ์และการคณะของธรรมยุติกนิกาย นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยทางวิชาการเกี่ยวกับธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น งานของ จวบ แส่นกลาง บทบาทของพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีต่อสังคมอีสานเหนือ : ศึกษากรณีสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พ.ศ. 2436-2529. Jim L. Taylor, "From Wandering to Monastic Domestication" The relationship between the establishment of the Thammayut, Nikaai in the Northeast Region and ascetic monks in the Lineage of Phra Ajaan Man Phuurithatto, Journal of The Siam Society Volume 76 (1988) November 1988.

งานเขียนต่าง ๆ เหล่านี้นับได้ว่ามีประโยชน์อย่างมากต่อวิทยานิพนธ์ที่ผู้เขียนทำการศึกษา แต่มีบางประเด็นที่ผู้เขียนต้องการเพิ่มเติม เช่น งานวิจัยของ จวบ แส่นกลาง และ Jim L. Taylor. เน้นการศึกษาเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์ธรรมยุตฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก โดยไม่ได้เน้นถึงการดำเนินการก่อตั้งและการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงต้น ๆ ซึ่งเป็นรากฐานสำหรับธรรมยุติกนิกายในช่วงต่อมา ส่วนงานเขียนประเภทชีวประวัติและอดีตชีวประวัติของพระสงฆ์ธรรมยุต รวมทั้งประวัติวัดธรรมยุตต่าง ๆ นั้นมักจะเป็นงานที่เขียนขึ้นในโอกาสพิเศษต่าง ๆ จึงมักละเลยรายละเอียดที่จะเป็นความขัดแย้งหรือการสร้างความรู้สึกแตกแยกขึ้น รวมทั้งงานประเภทนี้ไม่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการศึกษาทางวิชาการจึงไม่มียึดถือรูปแบบและวิธีการ เช่น งานวิจัยทางวิชาการทั่วไป แต่ก็เห็นงานที่ช่วยในการสร้างแนวคิดและบุกเบิกทางให้กับผู้เขียนอย่างมาก

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาถึงการก่อตั้งและขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการศึกษาจะเน้นถึงการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นมา และความเคลื่อนไหวในการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายว่ามีกระบวนการอย่างไร เพราะเหตุใดธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงสามารถดำรงอยู่ โดยมีฐานะและบทบาทอื่น เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือจนขยายตัวครอบคลุมเขตต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สำเร็จในที่สุด

ขอบเขตในการวิจัย

งานวิจัยนี้ เริ่มศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2394 นับตั้งแต่การเริ่มก่อสร้างวัดสุปฏิญาราม ซึ่งเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรกขึ้นที่เมืองอุบลราชธานี ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากองค์พระมหากษัตริย์ ในช่วงเวลาเกือบแปดทศวรรษต่อมาธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีพัฒนาการเป็นลำดับมาจนสามารถดำเนินงานด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพากรุงอุบลราชธานีจากกรุงเทพฯ มากตั้งแต่ก่อนตั้งจะเห็นได้จากการที่ประชาชนในเขตเมืองอุบลราชธานีและท้องถิ่นใกล้เคียง ได้ร่วมกันบูรณะวัดสุปฏิญารามจนสำเร็จลุล่วงในปี พ.ศ. 2473 ซึ่งได้กลายเป็นแบบอย่างในการก่อสร้างและบูรณะวัดธรรมยุตอื่น ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาศัยแรงศรัทธาและกำลังทรัพย์ของท้องถิ่นเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้จึงได้ทำการวิจัยเพียงแคปี พ.ศ. 2473 ซึ่งถือว่าเป็นปีที่ธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ก่อตั้งและขยายตัวออกไปจนสามารถลงหลักปักฐานได้สำเร็จแล้ว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ทำการวิเคราะห์ด้วยข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Research) เอกสารที่นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Approach) เอกสารที่ใช้ในการวิจัยเป็นหลักฐานขั้นต้น (Primary Sources) ทั้งที่ตีพิมพ์แล้วและยังไม่ได้ตีพิมพ์ นอกจากนี้ยังได้ใช้หลักฐานขั้นรอง (Secondary Sources) เพื่อประกอบการวิจัย

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

ช่วยให้เข้าใจความเป็นมาของธรรมเนียมปฏิบัติภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลง การปรับตัวของธรรมเนียมปฏิบัติท่ามกลางสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ช่วยให้เข้าใจถึงพัฒนาการการดำรงอยู่ของธรรมเนียมปฏิบัติภายในภาคนี้ ในระหว่างปี พ.ศ. 2394 ถึงปี พ.ศ. 2473

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย